

Kvenene og samfunnet: Kulturmøter og minoritetspolitikk

Einar Niemi

”Hevonen on hest”

Fra min barndom på 1940- og 50-tallet husker jeg godt et lite rim som alle kunne og som jeg seinere har erfart har funnes i de fleste kvenske bosettingene i Nord-Norge, et rim som hadde blitt overført over flere generasjoner:

Hevonen on hest
pappi on prest
suola on salt
kylmä on kaldt
ja
kaiki on alt.

Dette lille rimet avspeiler i all sin enkelhet et kulturmøte mellom kvener og nordmenn. Og rimet gir gjenkjennelse om tema og problemstillinger fra vår egen tids debatt om innvandring og integrasjon av etniske minoriteter. På den ene siden reflekterer rimet en språkpolitikk, som etter hvert fikk det treffende navnet ”fornorskningsspolitikk.” På den andre siden forteller rimet også om kvenenes behov for og ønsker om å lære seg norsk i det nye hjemlandet; en viss norsk språkferdighet var sjølsagt nødvendig. Rimet avspeiler kanskje også resignasjon og avmakt. Kvenene visste nemlig godt at fornorskningsspolitikkenes mål ikke bare var norskkunnskaper for minoriteten, men også et språkskifte der norsk skulle overta fullstendig for minoritetsspråket – mi-

noritetsspråket skulle rett og slett forsvinne. Men samtidig aner vi humor i rimet og en undertekst i teksten, som kanskje reflekterer både overlevelsesstrategi og en slags dagliglivets overlegenhet overfor det kulturpolitiske presset? Rimet illustrerer jo en språklig puggelærdom, som selvsagt ble gjennomskuet av kvenene. Rundt om i de kvenske bosettingene moret man seg da også ved at det ble lagt til både flere linjer og strofer, noe som for så vidt også har skjedd i vår egen tid, som denne strofen fra 1980-tallet viser:

Koira on hund
pylävä on rund
mies on mann
vesi on vann
lehmä on ku
ruova on fru
sika on gris
ja
viisas on vis.

Majoritet og minoritet

La oss så se litt nærmere på hvordan møtet mellom kvenene og samfunnet artet seg, kulturelt og politisk. Dette var egentlig et møte med mange komponenter og prosesser. Samfunnet var ikke bare staten, men også alle de ulike *lokalsamfunnene*, og samfunnet har endret seg gjennom det lange tidsrommet kve-

nene har eksistert som folkegruppe i Norge. Og møtet var jo ikke bare mellom kvenene og nordmennene, men også mellom kvenene og samene, og mellom folk som slett ikke alltid til daglig var seg bevisst eller brydde seg om at de utgjorde en særskilt etnisk gruppe. I realiteten hadde jo svært mange en blandet bakgrunn slektshistorisk og kulturelt; i dag ville det hete på vitenskapelig vis at de hadde vært utsatt for kreolisering, som for øvrig i mange sammenhenger i dag oppfattes som noe positivt.

I dette korte foredraget må vi forenkle bildet av kultur møte og politikk og nøye oss med noen hovedtrekk.

La meg først slå fast at i forholdet mellom kvenene og det norske samfunnet dreide det seg om møte mellom *minoritet* og *majoritet*. Betegnelsen minoritet dreier seg jo vel så mye om status, sosial posisjon og makt som om tallmessige forhold. Realiteten var jo at i mange lokalsamfunn både i Troms og Finnmark var kvenene tallmessig i flertall, i andre var same- ne det, og i disse samfunnene var henholdsvis kvensk og samisk språk og kultur hegemonisk, slik det ennå er det faktisk i enkelte bygder. Det ville for eksempel være meningsløst å kalle samene i Kautokeino og Karasjok minoriteter sett i lokalsamfunnsperspektiv, likesom det ville være meningsløst å kalle kvenene i Børselv eller Bugøynes eller Skallelv det sett i det samme perspektivet. Men i nasjonal sammenheng var og er definitivt begge folkegruppene minoriteter, i enhver forstand av begrepet, mens norsk kultur var og er i tilsvarende *majoritetsposisjon*.

La oss så reise spørsmålet om hvilke alternativer som fantes for dette møtet, hvilke modeller som eksisterte for å håndtere møtet. Her dreier det seg jo både om politikk fra myndighetenes side og om overlevelsestrategier fra minoritetens side. Grovt kan vi si at det dreide seg om fire muligheter.

Politikk og kultur møter – alternative modeller

Det første kan vi kalle for *akkulturalistisk*, dvs. en avslappet holdning til både kultur møte og til politikken, der møtet i stor grad ble overlatt til ”naturen selv” og det praktiske møtet mellom folk, i hverdag og fest, der prosessene ikke bør bli forsøkt styrt. Slike holdninger var ganske vanlig i norsk politisk tenkning til om lag midten av 1800-tallet, og det er ikke vanskelig å se at i den politiske debatten i dag er det faktisk mange som ønsker seg det slik. Men dette ble aldri noen offisiell politisk linje.

Det andre alternativet er *segregasjon*, altså at minoriteten skulle avsondres fra resten av samfunnet. Ut over i andre halvdel av 1800-tallet var det da heller ikke vanskelig å finne modeller for en slik løsning, for eksempel i den amerikanske reservatpolitikken, og fra gammelt av fantes ghettoisering av jødene i storbyene. Ved århundreskiftet 1800 - 1900 var den svenske ”lapp skall vara lapp”-politikken et nordisk eksempel på segregasjonstenkning, der samene i Sverige ble definert som reindriftsnomader med avgrenset tilhold i fjellområdene. Men i Norge ble segregasjonsalternativet aldri vedtatt som noen offisiell politikk, selv om det ble opprettet reinbeitedistrikter og selv om enkelte også i Norge argumenterte sterkt for territoriell beskyttelse av reindriftssamene, men aldri tilsvarende for kvenene.

Det tredje alternativet var så det som i dag er den offisielle minoritetspolitikken i Norge, *multikulturalismne*, eller integrasjon *også* på minoritetens premisser. I motsetning til det mange tror, er dette egentlig gamle tanker i Norge, med sterke talsmenn så tidlig som i 1830- og 40-åra, anført av presten og språkforskeren Nils Vibe Stockfleth, som var den første her i landet jeg kjenner til som kjempet for både samenes og kvenenes rett til eget språk og egen kultur. Men Stockfleths linje tapte ved midten av 1800-tallet overfor de framrykkende nasjonalistiske holdninger, overfor

det som vi kan kalle for det fjerde alternativet, nemlig *assimilasjon*, dvs. integrasjons av minoritetene på storsamfunnets premisser, en politikk som har fått den treffende betegnelsen *fornorskningsspolitikk*.

Både samene og kvenene ble rammet av fornorskningsspolitikken, selv om det ble reist argumenter, især fra liberalt akademisk hold, om å behandle samene i egenskap av *urfolk* mildere enn kvenene. Det er da også mye som tyder på at kvenene kom i særlig skarpt minoritetspolitisk søkelys. Det skyldtes for det første at de ble betraktet som *innvandrere*; innvandrers-betegnelsen ble kraftig politisert nettopp i nasjonalismens tid, på samme måte som *fremmede* ble det, en kategori som også rammet kvenene. Dernest ble kvenene koblet til sikkerhetspolitiske vurderinger og forestillinger. Det opprinnelige hjemlandet for flerparten av dem, Finland, var på 1800-tallet et storfyrstedømme under den russiske tsar. Ideen om ”den russiske fare” red vestlige myndigheter som en mare. Kvenene ble faktisk ofte omtalt som ”egentlige russere.” I andre halvdel av 1800-tallet og især etter at Finland ble en selvstendig stat i 1917, framsto i tillegg ”den finske fare,” en forestilling om at finnene var nasjonalistisk aggressive og ekspansjonistiske. Det er helt klart at ut over i mellomkrigstida ble minoritetssituasjonen følt som vanskelig for mange kvener. Kvenene ble klart etnisk diskriminert, og ledende kvenske personer og miljøer ble overvåket. En framstående representant for kvenene, presten, prosten og forskeren Johan Beronka, som var den første kven med embetseksamen og som begynte sin prestetjeneste i Porsanger, skrev med ikke lite bitterhet i 1936 om minoritetssituasjonen slik: ”Vi er fremmede og utlendinger på jorden, vårt borgerskap er i himmelen”.

Bosettingshistorisk riss

Før vi skal trekke fram noen eksempel på hvordan kulturmøtet artet seg, skal vi bare kort

minne om den kvenske bosettingshistorien. Kvensk bosetting i Norge går i noen grad i alle fall tilbake til seinmiddelalderen. I de gamle nordnorske skattemanntallene fra for eksempel 1500-tallet finner vi en og annen kven, og vi vet at det var en mye kontakt på tvers av Nordkalotten i form av sesongflytting og handel. I første halvdel av 1700-tallet kom den første mer konsentrerte innvandringen, som resulterte i kvenske bosettinger ut over i århundret, som Polmak og Karasjok i innlandet, Porsanger, Alta, Kvænangen, Nordreisa, Lyn-gen og Ballangen i fjordstrøkene. Denne flyttingen var en bondeekspansjon, påskyndet av krig og uår.

Fra om lag 1830 inntrådte en ny fase i den kvenske innvandringen til Nord-Norge. Innvandringen fikk nå preg av masseflytting, stimulert fortsatt av sterk befolkningsvekst i hjembygdene og enkelte uårsperioder, men først og fremst av arbeidsmarkedet i Nord-Norge. Moderne gruveindustri og ekspansjon i fiskeriene var nå særdeles viktige faktorer som trakk flytterne nordover, med sterk vekst i fiskeværerne og byene i Nord-Norge og med stort behov for arbeidskraft. Kvenene etablerte seg ofte i økonomiske nisjer der de kunne tilby særlig kompetanse, som innen jordbruk og ulike håndverksyrker, men faktisk også innen ishavsfangsten fra Alta og Hammerfest. Ifølge folketellingen av 1875 var om lag 25 % av folketallet i Finnmark kvener, i Tromsø om lag 8 %. I mange lokalsamfunn utgjorde kvenene mer enn 30 % av befolkningen, som til eksempel i Porsanger, i Sør-Varanger over 40 %, i Nord-Varanger og Vadsø faktisk mer enn 50 %. Vadsø ble da også fra 1860-tallet ofte omtalt som ”kvenenes hovedstad i Norge”. I ei bygd som Børselv var i følge folketellingen av 1865 nesten 90% av befolkningen kvener, 152 av 172 (18 var samer og 2 var nordmenn).

Det sier seg selv at de ulike geografiske opprinnelsesområdene og de ulike tidspunkter for innvandring har satt sitt preg på kultur og

språk i de kvenske bosettingene, som til eksempel i Porsanger hvor kvenene slo seg ned tidlig og der en hovedinnvandringsvei var over Karasjok, der samiske kulturelementer ble tatt med under vandringen, som kunne foregå over etapper, med lange opphold under veis. Ifølge den finske folkelivsskildreren Samuli Paulaharju var børselvspråket spesielt, både i ordtilfang, intonasjon og i tempo. Han skriver at ”hele Lappland” visste at børselvkvenene var ”ufattelig rask i talen,” så rask at lakselvværingene ikke forsto stort av talen!

Kulturmøter og strategier

Hvordan artet så kulturmøtet seg konkret mellom kvenene og det samfunn de møtte i deres nye hjemland?

Det er opplagt at minoritetspolitikken virket inn på kulturmøtet og ga premisser for kulturutviklingen. På den annen side er det klart at kvenene ikke fullstendig var prisgitt strukturelle forhold. De var også *aktører* med bevisste valg og strategier, selv om det blant dem var ulike oppfatninger om hvordan tilpasningen til de nye forhold skulle skje – noen så det formålstjenlig raskest mulig å bli norsk, andre så verdier i å beholde språk og kultur og ”ile langsomt.” Ikke så få slapp unna vanskelige valg i Nord-Norge ved å flytte videre etter kortere eller lengre tid – fra om lag 1860 framsto nemlig Amerika som et nytt flyttealternativ. Som det heter i en beretning fra en lensmann i Varanger i 1870-åra: Kvenene ”dundrede afsted i store Skokke.”

Resultatet av møtene varierte langs en vid skala når det gjelder grad av bevaring/ikke bevaring av kulturtrekk kvenene hadde med seg. Noen steder skjedde skifte av etnisitet, som i indre Finnmark, der mange kvener ble opptatt i de samiske samfunn på samiske premisser. Imidlertid er det heller et annet aspekt ved kulturmøtet som er mer iøynefallende, nemlig at ”noe nytt” ble utviklet heller enn at alt ble skiftet ut, at fenomenene som framstod verken

var ”ordentlig” finske eller ”ordentlig” norske, men noe ”annerledes” – som derfor kan kalles *kvensk*, i språk, ordtilfang, byggeskikk, tradisjon osv .

Vi skal nå ta for oss et par eksempler på kulturmøter der *det kvenske* kom til uttrykk og ble utviklet.

Bosettingsmønster og kulturbeskyttelse

Det viktigste eksemplet er trolig selve bosettingsmønsteret slik det utviklet seg ut over på 1800-tallet, som derfor blir mitt hovedeksempel.

Under masseinnvandringen ble enkelte av de gamle kvenske bosettingene styrket mens andre ble nyetablert. Steder i Troms som Nordreisa og Skibotn i Storfjorden er eksempler, videre Elvebakken og Rafsbotn i Alta og Børselv i Porsanger. Det mest karakteristiske området med det nye bosettingsmønsteret var imidlertid midtre og ytre del av Varangerfjorden, med en rekke kvenske tette bosteder, som Bygøynes i Sør-Varanger og Vestre Jakobselv, Salttjern, Golnes, Skallelv og Komagvær i Nord-Varanger, som for øvrig alle også fikk kvensk navn, oftest i form av språklig tilpasning til eldre norsk eller samisk navn, som Pykeija for Bugøynes (etter øya Bugøy), Annijoki for Vestre Jakobselv (etter det samiske navnet på stedet, Annajohka), Kallijoki for Skallelv (lydmessig forfinskning av tokonsonant-stavelser sk) og Kumaveri for Komagvær. Steder som Børselv (Pyssyjoki) og Neiden (Näytämö) framsto nå som hovedsakelig kvenske til tross for stedenes gamle samiske bosetting. De nye kvenske bostedene ble også mottaksstasjoner for stadig nye grupper av kvenske innvandrere, før de flyttet videre, til steder med ledig jord eller til en by eller til Amerika. ”Kjeder” av flyttere ble etablert mellom utflyttingsområdene og disse bygdene, i form av naboer og slektninger som fulgte etter hverandre. Så lenge mulighetene var til stede for et slikt etnisk eksklusivt bosettingsmønster, var det naturlig at det ble

valgt og vedlikeholdt, slik vi ser det også i mange andre innvandringsmiljøer. Bosettingene var således selvgrodde og ikke utslag av noen myndighetspolitikk. Det landsbypreg de hadde og det landsbyfelleskapet som fantes her, som for eksempel det kollektive overstengselfisket etter laks i Børselva, ga trygghet og beskyttelse selvsagt.

Omfanget av bosettinger med nærmest utelukkende kvenske innbyggere kom imidlertid snart til å bekymre myndighetene. Bosettingene virket ikke bare klart språk- og kulturbevarende, men også språkfornyende ved at de stadig tok imot nye enspråklige innflyttere fra opprinnelsesområdene. Og fra før av var bosettingene stigmatiserte på grunn av kvenernes forhold til storfyrstedømmet.

Etter hvert ble fornorskingsarbeidet intensivert på bred front i slike bosettinger, samtidig som den kommunikasjonsmessige isolasjonen som ofte var der, ble forsøkt sprenget, især ved veibygging der mønsteret var å knytte kvenbygdene sammen med norske bygder, som i Sør-Varanger og Alta.

Også i flere av de nordnorske gruvesamfunnene og byene var det ansatser til egne kvenske boområder. Ved Kåfjord kopperverk i Alta oppsto et separat kvensk boområde, Kreeta eller Kreetanpää (”Greteenden”/”Gretenesset”), også kalt Kvenbyen, med god avstand både til det øvrige boligområdet og til selve gruva. Også et fiskevær som Kiberg hadde sin ”kvenby”. Imidlertid var nok de mest kjente ”kvenbyene” i Vadsø, nemlig Ytre kvenby (Ulkopää) og Indre kvenby (Sisäpää), som lå på hver sin side av den gamle bykjernen, som nå gjerne ble omtalt som Nordmannsbyen. Kvenbyene i Vadsø var i andre halvdel av 1800-tallet nærmest overbefolket samtidig som de framsto for besøkende som eksotiske og fargerike. Presten og samfunnsforskeren Eilert Sundt, som studerte Vadsø i begynnelsen av 1860-tallet, mente hele byen sett under ett kunne mer ”kalles en finsk end en norsk by”. Etter et besøk i

Vadsø i 1867 sammenlignet historikeren Ludvig Kristensen Daa de kvenske bydelene her med ”gamle Jødekarterer, Ghetto, Old Jewry i Middelalderens Stæder.”

Kvenbyene i Vadsø var nok selvgrodde, men reguleringsplanene for byen i andre halvdel av 1800-tallet bidro også til at de fikk utvikle seg. Selv om den offisielle politikken var klar – assimilasjon av kvenerne – fant byens myndigheter det nødvendig med en viss avskjerming overfor den store strømmen av innvandrere med ”fremmed” kultur og også noen ganger med smittsomme sykdommer i bagasjen. Derfor ble Ytre kvenby reguleringsmessig atskilt fra Nordmannsbyen med et område der offentlige bygninger og anlegg skulle utgjøre grenseskille og ”buffer”, med skoleanlegg, sykehus og kirkegård, noe som uten tvil bidro til at både kvenerne som bodde her og utenverdenen kom til å se på bydelen som ”annerledes” og som nærmest arketypisk kvensk.

Selve bosettingsmønsteret kom således til å virke kulturbevarende, ja enkelte omtalte de kvenske bygdene og bydelene som kvenske ”bastioner”, ”kvenreir” eller ”rugeplasser” – ”pesäpaikka.” En særlig viktig kulturell dimensjon var selvsagt språket, som ikke minst i disse miljøene viste en seighet i overlevelse og videreføring som forskrekket myndighetene. Tross den store fornorskingsinnsatsen viste statistikken ubønnhørlig at i 1900 var om lag 60 % av kvenerne i Troms og 80 % av kvenerne i Finnmark primært kvensktalende. Ennå i 1920 var om lag 33 % av kvenerne i Troms og 65 % av kvenerne i Finnmark hovedsakelig kvensktalende. Bosettingsmønsteret i seg selv virket uten tvil til dette. I tillegg har *læstadianismen* blitt trukket fram som språkbevaringsredskap både for kvener og samer.

Religion og kultur møte

Læstadianismen, en pietistisk-lutherske religionsretning, fikk i sine første historiske faser, fram til slutten av 1800-tallet, særlig appell

blant samene og kvenene. Sjøl om læstadianerne aldri var dissenterer, var de statskirkekritiske og språkpolitisk opposisjonelle så lenge det dreide seg som formidling og tolkning av Guds ord. Samisk og kvensk ble brukt overalt der det var naturlig. Minoritetsspråkene framsto nesten som hellige i preken- og møtesammenhenger, som *lingua sacra*, men delvis også som *lingua franca*, språk som ”alle” i det religiøse fellesskap forsto. De kvenske bygdene og bydelene ble særlige arnesteder for utviklingen av læstadianismen i andre halvdel av 1800-tallet og også for opposisjonell organisering mot skolen og mot det som ble oppfattet som statskirkelig vranglære, som Elvebakken i Alta. Selv om slike ”kvenreir” og ”kvenbastioner” ble utsatt både for overvåking og særskilte tiltak fra myndighetenes side, fikk de i praksis et visst preg av fristeder fra fornorskningstvang på grunn av at læstadianismen stod så sterkt her. Mange lærere var selv læstadianere, for eksempel flere i Vadsø og Nord-Varanger, som faktisk opponerte åpent mot den harde fornorskningsslinjen i skolen, særlig ved å vise til lutheranismens budskap om å spre Guds ord på morsmålet.

De læstadianske menighetene fikk besøk av predikanter fra andre menigheter og ikke minst fra Finland, noe som både fornyet og vedlikeholdt språket og ga åndelige næring til overlevelsesevnen. Og ikke minst ga læstadianismen ledere som kunne tåle en støyt og hadde ordets makt i møtet med det norske samfunnet, enten det var verdslige eller geistlige møter. Det var heller ikke lett for myndighetene å argumentere mot læstadianernes språklinje – den sto jo på trygg luthersk grunn – og konventikkelpakaten var for lengst opphevet, altså forbudet mot lekpredikanter. Vi ser da også eksempler på at statskirka enkelte steder praktiserte en liberalitet som gikk lengre enn instruksjer og bestemmelser tilsa. For eksempel ble kvensk kirketolkning praktisert i Børselv til godt etter andre verdenskrig. En

av Terje Aronsens bestefedre var den siste kirketolk i bygda. Og da Johan Beronka, født og oppvokst i Ytre kvenby i Vadsø, kom som prest til Porsanger preket han på kvensk der det var behov for det, som i Børselv. Det fantes lenge et minne om ”mariadagen” den våren da Beronka for første gang preket i bygda på folks eget språk. Som Paulaharju skriver: ”Nu var det som om himmelens herre selv hadde steget ned til dem denne klare vårmariadagen og søkt sitt ødemarksfolk.”

Det har vært hevdet av enkelte forskere at læstadianismen bevisst ble mobilisert både av kvener og samer som forsvarsverk mot fornorskningen. Imidlertid er mye som tyder på at det heller var slik at den religiøse dimensjonen ved språk- og kulturspørsmålet bidro til at *virkingen* ble konserverende.

Stedsnavn og personnavn, etniske identitetsmarkør

Et kulturtrekk nær forbundet med bosettingsstruktur og næringsliv er *stedsnavn*. Stedsnavnene dokumenterer tilstedeværelse og ressursbruk, men også mange spesielle trekk, som gammel navneskikk og oppfatning av forholdet mellom natur og kultur. I vår sammenheng er det mest interessante hva stedsnavnene kan fortelle om kvenens tilpasning til innvandringsområdene og deres bidrag her næringsmessig.

De kvenske og skogfinske stedsnavnene er de siste par tiår blitt oppfattet som et så viktig kulturelt at Lov om stadnamn (1991) gir muligheter til offentlig bruk og kartfesting av dem. I dag er det en stilling som statlig navnekonsulent for kvenske stedsnavn (som Irene Andreassen, Alta, innehar). Selv om det foreløpig ikke finnes noen offisiell oversikt, kan det slås fast at det er registrert flere tusen kvenske stedsnavn i Nord-Norge, trolig om lag 10 000. I tillegg finnes det mer enn 1500 finske navn på de norske Finnskogene. Mye er således samlet og registrert, men forholdsvis

lite er til nå publisert. Det må slås fast at kvenske stedsnavn inntil det siste har vært under press da de ikke har hatt noen offentlig status. Under fornorskningspolitikken ble de motarbeidet og søkt fjernet, noe som for eksempel kom til uttrykk i jordsalgsloven for Finnmark av 1902 med sitt ”språkreglement”.

Utviklingen av de kvenske stedsnavnene har i hovedsak fulgt fire mønstre.

Det første er at opprinnelig finske navn er blitt bevart, navn som ble laget tidlig under innvandringen, ja noen av dem kan gå enda lenger tilbake i tid, til seinmiddelalderen og tidlig ny tid med handelsreisende kvener og sesongflyttere. På samme måte finnes det fortsatt en rekke urgamle *slektsnavn* blant kvenene som har blitt videreført tross fornorskningspresset der mange enten skiftet etternavn (for eksempel ved å ta det norske matrikelnavnet som slektsnavn) eller bruke patronym (føye ”sen” eller ”son” ril farens fornavn). De gamle opprinnelige kvenske slektsnavn har levd muntlig i 300 år mange steder i Nord-Norge. Det er i dag registrert 127 kvenske slektsnavn med minst 25 navnebærere per navn (navn med under 25 navnebærere er ikke registrert). Både de gamle stedsnavnene og slektsnavnene avspeiler et skille mellom øst- og vestfinsk navnetradisjon, med røtter like tilbake til stammesamfunnet. Eksempel på hvordan gårds- og slektsnavn er sammenvevd og har utviklet seg ulikt i Vest- og Øst-Finland er følgende, der navnet i alle varianter også finnes i kvenske miljøer: I Vest-Finland har fornnavnet Matti blitt til gårdsnavnet Mattila og til slektsnavnet Mattila, mens i Øst-Finland har slektsnavnet blitt Mattinen og gårdsnavnet Mattila.

Den andre måten kvenske stedsnavn (og slektsnavn) har utviklet seg på, er ved direkte oversettelse, som Vesisaari fra Vadsø (”vannøya”). Mange matrikelnavn viser som nevnt også samme mønster, for eksempel Alahaki for Nedrejord og Ylihaki for Øverjord og Yli-Palo, Øvre Brennelv i Porsanger. Tilsvarende finner

vi mange eksempler på i slektsnavnmaterialet, altså der steds- og slektsnavn smelter sammen.

Det tredje mønsteret er tilpasning gjennom lydlikhet eller delvis oversettelse, som vi alt har sett eksempler på foran (jf. Kallijoki, Kummaveri, Pyssyjoki, Pykeija). Salttjärvi for Salttjern er nok et eksempel på delvis oversettelse kombinert med lydlikhet; egentlig burde en ”rein” *finsk* versjon vært ”Suolajärvi”. Slike blandingsnavn er egentlig karakteristiske for den *kvenske* kulturen. Andre eksempler på lydlikhet er Raisi for Reisa, Tromssa for Tromsø og Alattio for Alta.

Den fjerde og siste måten kvenske stedsnavn har kommet til på, er ved etablering av egne genuine navn på lokaliteter som alt har norsk eller samisk navn. Dette navnetilfanget er særlig interessant fordi det kan avspeile spesielt karakteristiske sider ved den kvenske kulturen. Et eksempel er Heinäjoki i Vadsø kommune, ”Høyelva”, som på norsk heter Storelva og på samisk Iijohka (”Nattelva”). Den kvenske varianten forteller uten tvil om kvenenes øye for agrarressurser – langs elva ble store områder tatt i bruk som utmarksslåtter. Kanskje er Jänkänmukka, Myrbukt, innenfor Østerbottenhaslen i Porsanger et eksempel nettopp på dette.

Også innen flere andre felter er benevning og ordtilfang illustrerende eksempler på kulturmøter og symbolske uttrykk for kvensk identitet, som til eksempel innen matkulturen, som Irene Andreassen særlig har arbeidet med. Og selve språket er jo kanskje den aller viktigste kilden for kulturmøter. Alle disse feltene dokumenterer en seighet i kultur og etnisitet, som nærmest kleber seg til minoriteten, ”som jord til bondens spade,” for å sitere en kjent fransk historiker.

Kulturell seighet, veivalg og minoritetspolitisk moral

Kulturmøtene og møtet mellom kvenene og samfunnet har vært prosesser som har gått

over lang tid og over distinkte faser. Den første fasen kan vi kalle *finnsk* – en slags *dannelsesfase* tidlig under innvandringen og bosettingen der den finske kulturen naturligvis var med på lasset. Man var *finne* da man dro ut, og man var *finne* da man kom til Norge. Men dette endret seg i neste fase, som vi kan kalle en *etableringsfase* der etniseringen gjennomføres – finnene *blir kvenner* gjennom ulike proesser og i mangfolk av kulturmøter. Og det er nettopp under kulturmøtet at etnisiteten blir formet. Man er ikke lenger ”ordentlige” finner, men man er heller ikke blitt ”ordentlige” nordmenn. Noen ganger kjempes det nok bevisst for etnisiteten og kulturuttrykkene, men oftest blir de utformet gjennom ikke-styrte prosesser, som en del av dagliglivets dynamikk.

Den tredje fasen er så nåtida, der *utviklings-* og *valgalternativer* gjør seg klarere gjeldende enn noensinne tidligere. Den nye status som nasjonal minoritet reiser nemlig spørsmål om veivalg, om strategier og mål for framtidig utvikling. Debatten i de kvenske miljøene, for eksempel om kvensk og finsk som språk- og etnisitetsbetegnelser, og også den offentlige samtalen om kvenene, viser at det kanskje dreier seg om tre alternativer.

Det ene er *forvitring* som trolig vil bli utfallet dersom minoritets- og etnopolitiske tiltak avvikles – og dersom de kvenner som ønsker fullstendig assimilasjon får det som de vil. Det andre er *fossilisering*, altså et kulturbevaringsarbeid som har et reliktperspektiv på kulturen, at den bør bevares og videreføres ”slik den opprinnelig var”, altså et sterkt essensialistisk kultursyn. Det tredje alternativet er *rehabilitering* i vid forstand av begrepet, der tiltak gjennomføres over en romslig skala, der det er plass for både kvensk og finsk, der det skal være mulig å stå fram som kven, men også som noe i tillegg, og der kvenene selv må få ressurser til å stake opp veier i dette arbeidet og å synliggjøres på egne premisser, med aksept for at kvenenes representative organ og

institusjoner er talerør for veivalg og preferanser.

Og her er vi tilbake til minoritetspolitikken. Som resultat av at Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter (1999), tok kvenene, sammen med fire andre folkegrupper i Norge, steget fra en uklar innvandrerstus til nasjonal minoritet, så å si over natta. Dette viser selv sagt at betegnelsene, *kategoriene*, ikke er politisk nøytrale. Ved denne offentlige anerkjennelsen har det formelt blitt tatt et oppgjør med den gamle fornorskningspolitikken.

Men det er noen skyggesider ved situasjonen. Det ene er at det rår en uhyre streng rangordning i denne politikken sett fra myndighetenes side, der slett ikke alle er like, men ”noen er mer lik enn andre”, for å sitere Georg Orwell. Det andre er den nesten uforståelige usynliggjøringen som myndighetene fortsatt praktiserer overfor kvenene, der oppfølgingen av europarådskonvensjonen, og også den europeiske språkkonvensjonen, er kritikkverdig, noe Europarådets egen ekspertkomite har slått fast så seint som i sin tredje og foreløpig siste rapport, fra mai i år. Midler til undervisning i kvensk og finsk overføres til samiske tiltak, den eneste finsk-kvenske avis, Ruijan Kaiku, degraderes og får ikke den selvfølgelige pressestøtte den skulle fått, men henvises til Norsk kulturråd, og situasjonen for kvensk og finsk i etermedia står fullstendig på stedet hvil, tross påpekning og press blant annet fra Medietilsynet, bare for å nevne noen få områder.

Fortsatt står og faller det meste med kvensk individuell og lokal entusiasme og initiativ. Et godt eksempel på det fruktbare ved virksomhet på lokalt nivå er Kainun institutti (Kvensk institutt) i Børselv i Porsanger, som allerede har vært i virksomhet i noen år, og som ble offisielt innviet til bruk høsten 2007. Tanken om et eget kultur- og virksomhetssenter for kvenene oppstod og utviklet seg allerede for flere år siden blant kvenene selv. Børselv-

væringene har ført sin sak konsekvent og uten å gi opp. Politikere og offentlige tjenestemenn har ofte hatt tungt for å høre. Langvarig og seigt arbeid har likevel til slutt ført til gode resultater, og nå har man kunnet feire en stor begivenhet: Kvensk institutt kan ta fatt på sitt viktige arbeid med å bevare, utvikle og synliggjøre kvensk kultur.

Referanser

- Andreassen, Irene 1989: *Ordtilfang i kvenske fiskerihushold. En etnolingvistisk dialektologisk analyse fra Vestre Jakobselv/Aninijoki, Varanger*: Hovedoppgave i finsk språk, Universitetet i Tromsø
- Andreassen, Irene 1990: ”Når språket må tilpasses de naturgitte forholda. Om finske fiskerihushold i Vestre Jakobselv”, *Varanger. Årbok 1990*
- Andreassen, Irene 2001: ”Språk, dialekt, varietet og eget språk. Om situasjonen for de finsk-ugriske minoritetsspråka i nordområda”, i Ryymim, Teemu og Elin Karikoski (red.): *Kvensk forskning*. Tromsø
- Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*. Vammala
- Bakke, Reidar 1996: „Finske sangtradisjoner i Vestre Jakobselv“, *Varanger. Årbok 1996*
- Bakke, Reidar 1999: *Finske læstadianske sanger i Varanger*. Trondheim
- Beddari, Olav 1987: *Niin saapi sanoa* [Slik kan man si det]. Vadsø
- Bratrein, Håvard Dahl 1980: ””Varangerhuset”. En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner”, *Norveg* bd. 23
- Bratrein, Håvard Dahl 2000: ”Kvenforskning ved Vadsø Museum”, i Skarstein, Sigrid (red.): *Jordbruk og torvtaking i kvenområder og skogsfinske områder*. Skriftserie Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, nr 2
- Brekke, Nils Georg, Per Jonas Nordhagen og Siri Skjold Lexau 2003: *Norsk arkitekturhistorie. Fra steinalder og bronsealder til det 21. hundreåret*. Oslo
- Brochmann, Grete 2002: ”Velferdsstat, integrasjon og majoritetens legitimitet”, i Brochmann, Grete m.fl. (red.): *Sand i maskineriet*. Oslo
- Brox, Ottar 1984: *Nord-Norge. Fra allmenning til koloni*. Oslo
- Christensen, Arne Lie 1995: *Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*. Oslo
- Drivenes, Einar-Arne og Einar Niemi 2000: ”Også av denne verden? Etnisitet, geografi og læstadianisme mellom tradisjon og modernitet”, i Norderval, Øyvind og Sigmund Nessel (red.): *Vekkelse og vitenskap. Lars Levi Læstadius 200 år*. Tromsø
- Eikeset, Kjell Roger, Kari Heitmann og Jens Petter Nielsen 2001: *I storlaksens rike. Historien om Altaelva og Alta leksefiskeri interessentskap*. Alta
- Eriksen, Agnes 2003: *Piu, pau paukuun. Kvenske rim og regler*. Lakselv
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo-Bergen-Tromsø
- Eskeland, Tuula 1994: *Fra Diggasborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på de norske finnskogene*. Doktoravhandling Universitetet i Oslo
- Gjerdåker, Brynjulv 2002: *Norges landsbrukshistorie*, bd. III. 1814-1920. *Kontinuitet og modernitet*. Oslo
- Hansen, Lars Ivar og Einar Niemi 2001: ”Samisk forskning ved et tidsskifte: Jens Andreas Friis og lappologien – vitenskap og politikk”, i Seglen, Eli (red.): *Vitenskap, teknologi og samfunn. En innføring i vitenskapens teori og praksis*. Oslo

- Hyltenstam, Kenneth, I samarbeid med Tommaso Milani, 2003: "Kvenskans status. Rapport för Kommunal- og regionaldepartementet och Kultur- og kirkedepartementet i Norge, juli 2003". Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet. (Rapporten finnes også på departementenes nettside.)
- Huss, Leena 2003: "Europarådets konvention om regionala eller minoritetsspråk – visjoner och verklighet", i Mellem, Reidun (red.): *Innsyn i kvensk språk og historie*. Tromsø
- Imerslund, Bente 1993: *Finske stedsnavn i Nordreisa*. Nordreisa
- Imerslund, Bente 2003: "Kvenske personnavn i Nordreisa – ei skattekiste hvor nøkkelen er i ferd med å ruste opp", *Arina* 1/2003
- Johanson, Monica & Mona Mörtlund 1986: *Moron moron. Ostaks' poron* [morn morn. Kjøper du rein?]. Luleå
- Karikoski, Elin 1995: *Olen Karikoski, miksi? Navnet mitt er Karikoski, hvorfor? Fiske slektsnavn i Sør-Varanger i lys av finsk slektsnavntradisjon, slektsforskning og fornorskingsprosess*. Hovedoppgave i finsk språk, Universitetet i Tromsø
- Karikoski, Elin 2001: "Finske etternavn", i Olav Veka: *Norsk etternavnleksikon*. Oslo
- Karikoski, Elin og Aud-Kirsti Pedersen 1996: *Kvenane/dei finskætta i Norge. Språk, kultur og tilhøvet til nyinnvandrere*. Tromsø
- Kvalnes, Martin 2000: *Utvandringen fra Skjervøy prestegjeld til Amerika 1865-1914*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø
- Lantto, Patrik 2000: *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilitet i Sverige 1900-1950*. Umeå
- Lindbach, Kaisa 2001a: *Kvenlitteratur i nord. Med spesielt blikk på Idar Kristiansens romaner*. Doktoravhandling Universitetet i Tromsø
- Lindbach, Kaisa 2001b: "Kvensk fiksjonslitteratur i Norge", i Ryymin, Teemu og Elin Karikoski (red.): *Kvensk forskning*. Tromsø
- Lindgren, Anna-Riitta 2003: "Språklig emancipasjon eller språkdød blant kvener og tordnetalinge?", i Mellem, Reidun (red.): *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Tromsø
- Lunden, Kåre 2002: *Norges landbrukshistorie*, bd. II. *1350-1814. Frå svartedauden til 17. mai*. Oslo
- Mellem, Reidun 1994: *Ei hiva tötta. Ei samling kventekstar*. Tromsø
- Neerland Soleim, Marianne 1998: *Emigrasjon og etnisitet. Utvandringen fra Vadsø til Amerika 1860-1914*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.
- Nielsen, Jens Petter 1987: *I kopperverkets tid. Kåffjord kirke 150 år*. Alta
- Nielsen, Jens Petter 1990: *De glemte århundrene. Altas historie*, bd. 1. Alta
- Nielsen, Jens Petter 1995: *Det arktiske Italia. Altas historie*, bd. 2. Alta
- Niemi, Einar 1977: *Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845-1885*. Vadsø
- Niemi, Einar 1980: "Eldre byggeskikk i Finnmark – lokal tilpassing eller kulturimport?" *Dugnad* 2/1980
- Niemi, Einar 1983: "Byggeskikk og arkitektur i Finnmark – ødelagt av krig og fred?" *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok* 1983
- Niemi, Einar 1991: "Kven – et omdiskutert begrep", *Varanger. Årbok* 1991. Vadsø
- Niemi, Einar 1992 (red.): *Pomor. Nord-Norge og Russland gjennom tusen år*. Oslo
- Niemi, Einar 1994: "Fra Nord-Norge til Amerika. Noen refleksjoner om problemstillinger, perspektiver og utfordringer", i *Heimen* nr 3
- Niemi, Einar 2001: "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv", i Ryymin,

Arina 2006–2007

- Teemu og Elin Karikoski (red.): *Kvensk forskning*. Tromsø
- Niemi, Einar 2002: ”Kategoriernes etikk og minoritetene i nord. Et historisk perspektiv”, i *Samisk forskning og forsknings-etikk*. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Publikasjon nr 2. Oslo
- Niemi, Einar, Myhre, Jan Eivind og Knut Kjeldstadli 2003: *Norsk innvandringshistorie*, bd. 3. *I nasjonalstatens tid 1814-1940*. Oslo (red. Knut Kjeldstadli)
- Niemi, Einar 2004: ”Kvenene – innvandring og kulturmøte”, i Ola Alsvik (red.): *Kulturmøter. Lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede*. Oslo
- Niemi, Einar 2005: ”Nasjonale minoriteter – en oppfinnelse? Om Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter og Norge”, i Gulbrand Alhaug m.fl. (red.): *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull*. Oslo
- Niemi, Einar 2006: ”National Minorities and Minority Policy in Norway”, i Sia Spiliopoulou Åkermark (ed.): *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*. Mariehamn
- Olsen, Venke 1980: ”Badstu i Norge”, *Dugnad* 2/1980
- Olsen, Venke 1988: ”Finske smeder i Nord-Norge. Det dynamiske forholdet melle kulturell identitet og yrkesidentitet med eksempel fra Nordkalotten”. Stensil Tromsø museum.
- Olsen, Venke 1991: ”Sauna i Varanger. Typiske trekk og nordisk bakgrunn”, *Varanger. Årbok 1991*
- Paulaharju, Samuli 1928: *Ruijan suomalaisia*. Helsinki (svensk utgave 1973: *Finmarkens folk*. Uddevalla)
- Paulaharju, Samuli 1935: *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. Porvoo (svensk utgave 1982: *På finnmarkens yttersta öar*. Luleå)
- Rushfeldt, Reidun 1989: *Kvenene i Vadsø 1900-1940. En levkårsundersøkelse*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø
- Rushfeldt, Reidun 1990: ”Yrkesmessig tilpasning blant kvener og nordmenn i Vadsø i perioden 1900-1934/35”, *Varanger. Årbok 1990*
- Ryymim, Teemu 2004a ”*De nordligste finner*”. *Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939*. Tromsø
- Ryymim, Teemu 2004b ”Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging”, i Berg, Bård A. og Einar Niemi (red.): *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie*. Tromsø
- Saessalo, Lassi 1996: *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. Helsinki
- Saessalo, Lassi 2002: *Kveenien maa*. Tampere
- Seppola, Bjørnar og Terje Aho 1995: *Ruijan laulukirja*. Tromsø
- Sollid, Hilde 2003: *Dialektsyntaks i Nordreisa. Språkdannelse og stabilisering i møtet mellom kvensk og norsk*. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø
- St.meld. nr 15 (2000-2001). Nasjonale minoriteter i Norge – om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*
- Söderholm, Eira 1988: ”Etniske forhold i Alta omkring 1800 belyst ved stedsnamn”, i Julku, Köysti (red.): *Nordkalotten i en skiftende värld. Kulturer utan gränser og stater över gränser*. Rovaniemi
- Aas, Steinar 1995: ”Nord-norsk migrasjon og ”Nordens frontier”, i *Håloygminne* 1995
- Åse, Georg 2004: *Modernisering, etnisitet, og emigrasjon. Utvandringa frå Hammerfest prestegjeld til Nord-Amerika 1865-1925*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.